

1935 YILINDAN İTİBAREN TÜRKİYE'DE YAPILAN ÇİN ARAŞTIRMALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Eyüp SARITAŞ *

Özet

Ülkemizde Çin ile ilgili araştırmalar Atatürk'ün ön ayak olmasıyla 1935 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi bünyesinde Sinoloji kürsüsünün kurulmasıyla başlatılmıştır. Bu kürsüde, 1937-1948 yılları arasında görev yapan Alman Sinolog Prof. Dr. Wolfram Eberhard, ülkemizde Sinoloji biliminin gelişmesine büyük katkılar yaparak Çin kaynaklarında yer alan Türklerle ilgili bölümlerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi ile Çin edebiyatı ve tarihi alanında pek çok araştırmalar gerçekleştirmiştir. Temeli sağlam bir şekilde atılan bu bilim dalı Eberhard'dan sonra yetişen Prof. Dr. Bahaeddin, Ögel, Prof. Dr. Muhaddere Nabi Özerdim, Prof. Dr. Pulat Otkan, Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu, Prof. Dr. Ayşe Onat, Prof. Dr. Özkan İzgi ve Prof. Dr. Bülent Okay gibi Sinolog ve tarihçilerin büyük çabalarıyla Çin kaynakları ışığında pek çok bilimsel eserler ortaya konmakla kalmamış, bu değerli bilim insanlarının yetiştirdikleri genç nesle mensup araştırmacılar da aynı gayret ve azimle, ayrıca Sinoloji'nin Türk tarihi ve kültürünü ilgilendiren alanlarda katkılar sağlamaya devam etmektedirler. Bu makalede, Türkiye'de Çin kaynaklarına dayanılarak yapılan araştırmalar ile klasik ve modern Çin araştırmaları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

Abstract

Researches concerning with China in our country have began being administered with the establishment of the Sinology department under the roof of Ankara University Faculty of Letters in year of 1935 with the initiatives of Atatürk. German Sinologist Prof. (Ph.D) Wolfram Eberhard, who made major contributions into the development of the science of Sinology in our country and worked on this platform between the years of 1937-1948, carried out countless researches in the area of Chinese literature and history with the designation and evaluation of

sections concerning Turks found in the Chinese sources. With great efforts of Sinologists and historians such as Prof. Dr. Bahaeddin, Ögel, Prof. Dr. Muhaddere Nabi Özerdim, Prof. Dr. Pulat Otkan, Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu, Prof. Dr. Ayşe Onat, Prof. Dr. Özkan İzgi and Prof. Dr. Bülent Okay, whom have been brought up after Eberhard, this branch of science that has been planted firmly not only presented numerous scientific works of art according to Chinese sources but also the researchers who are the members of the younger generation that they have trained continued to make contributions in fields of Sinology especially concerning Turkish history and culture with the same effort and determination. This article is going to try and provide detailed information about classic and modern Chinese researches with the researches carried out by depending on the Chinese sources in Turkey.

Akademik dünyada Sinoloji adı verilen Çin araştırmaları yaklaşık olarak 4000 yıllık bir zengin birikime sahip olan Çin uygarlığını incelemektedir. Qin döneminden itibaren Çinlilerle siyasi, kültürel ve ekonomik anlamda yoğun ilişkilerde bulunan Türklerin tarihi hakkında en eski ve en ayrıntılı bilgileri Çin kaynakları vermektedir. Bu nedenle Sinoloji bilimi özellikle biz Türkler açısından son derece önem arz etmektedir. Dünyada modern anlamda Sinoloji araştırmalarının başlangıcı XVI. Yüzyıla kadar uzanmaktadır. Avrupalı Cizvit misyonerler Hıristiyanlığı yaymak için Çin'de kaldıkları sıralarda değişik Çin kaynaklarını da incelemişler, böylece yavaş yavaş Sinoloji kapsamına giren Çin tarihi, kültürü, edebiyatı ile ilgili bazı bölümleri çeşitli batı dillerine tercüme etmişlerdir. Böylece Avrupa ülkeleri kendilerine tamamen yabancı bir dünya hakkında geniş ölçüde bilgi sahibi olmaya başlamıştır.¹

Türkiye'de ise bu alandaki çalışmaların temelleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde atılmıştır. Sinoloji bölümünün ülkemizde temelleri atılmadan önce, direkt olarak Çince'den herhangi bir tercüme faaliyeti ya da Çin hakkında yapılmış bir araştırma bulunmamaktadır. Fakat XVIII. yüzyılın ortalarında Çince'den Fransızca'ya tercüme edilen bazı eserler, Fransızca'dan Osmanlıca'ya Hüseyin Cahit Yalçın tarafından tercüme edilmeye başlanmıştır. İşte Fransız tarihçi De Guignes'in "Türklerin, Tatarların Tarihi" adlı büyük eseri bu yüzyılda

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çin Dili ve Edebiyatı, Öğretim Üyesi. (eyupsaritas1991@hotmail.com)

¹ Dünyadaki Sinoloji araştırmalarının tarihçesi hakkında genel bilgi için bkz. Pulat Otkan, "Sinoloji Araştırmalarının Tarihçesine Bir Bakış", Doğu Dilleri Dergisi, Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan, C. II, Sayı 4, Ankara 1981, s. 227-249

Osmanlıca olarak yayınlanmış, 1980’li yıllarda ise “Büyük Türk Tarihi” adıyla Latin harfleriyle çağdaş Türkçe olarak basılmıştır.

Genel olarak bakıldığında Türkiye’de Sinoloji araştırmalarının başlıca iki koldan geliştiği anlaşılmaktadır:

1. Direkt olarak Çin kültürünün tüm unsurlarını inceleyen araştırmalar. Bu gruba Çin dili grameri, edebiyatı, coğrafyası ve kültürü gibi konular girmektedir. Bu konularla ilgili Türkiye’de sadece Sinologlar meşgul olmuşlar, Sinolog olmayan Türk araştırmacılar ise Çin hakkında batı dillerinde yazılmış araştırma eserlerini kullanma yoluna gitmişlerdir.

2. Çince yazılmış kaynaklara dayanılarak Han dönemi öncesinden başlayarak çağdaş zamanlara kadar Türk tarihi ve kültürünün araştırılması. Her ne kadar bu gruba giren araştırma alanları Orta Asya ve İç Asya Türk tarihi alanına girseler de, büyük oranda Çin kaynaklarına göre araştırıldığı için, biz bu alanların aynı zamanda Sinoloji kapsamında da değerlendirilebileceğini düşünüyoruz.

Bu iki çalışma alanı mukayese edildiğinde, şüphesiz, ikinci grup araştırmaların Türkiye’de daha çok tercih edildiği anlaşılır. Çin kaynaklarına dayanılarak Türkiye’de yapılan akademik araştırmaların tamamına yakın bir kısmı yazılı kaynaklar ışığında ele alınmaktadır. XX. yüzyılın 50’li yıllarından itibaren başlayıp günümüze kadar hızla gelişmekte olan arkeolojik kazılara göre yapılan araştırmalar ise yok denecek kadar azdır. Oysa bilindiği üzere, yazılı kaynaklardan, yazılanlar dışında yeni bilgiler elde etmek imkânsızdır. Biz yıllar önce Türk tarihçiliğindeki bu eksikliği göz önüne alarak Türkiye’de ilk kez Çin’deki arkeolojik kazı sonuçları ışığında Orta Asya’da yaşamış olan eski Türk topluluklarının kültürel hayatları hakkında doktora tezi hazırlamıştık.² Tezimiz çok kısa bir zaman zarfında kitap olarak da yayımlanacaktır. Her ne kadar XX. Yüzyılın 90’lı yıllarından itibaren özellikle Türk sanat tarihçileri Kazakistan, Kırgızistan ve Moğolistan’da yapılan arkeolojik kazı faaliyetlerine katılıp yazdıkları eserlerde bunlar hakkında bilgiler verseler de, Çin’de yapılan Türk tarihine ilişkin geniş bilgiler içeren kazı sonuçları hakkında herhangi bir bilgi vermemişlerdir. Arkeolojik kazılar sonucunda ulaşılan kalıntılar bize daima yeni ve ilginç bilgiler sunmaktadır. Türkler hakkında en eski ve ayrıntılı bilgiler

² Eyüp Sarıtaş, “Çin’de Yapılan Arkeolojik Araştırma ve Kazılara Göre İslamiyet’ten Önce Türklerde Kültürel Hayata (En Eski Çağlardan IX. Yüzyılın Ortalarına Kadar)”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2005.

sunan Sinoloji biz Türkler için oldukça klasik bir bilimdir. Diğer bir deyişle Türkler için Sinoloji’nin önemi ile Fransızlar ve Almanlar için Latince ve Klasik Yunanca’nın önemi arasında bir benzerlik kurulabilir. Nasıl Avrupa uygarlığını anlamak için Klasik Yunan ve Latin uygarlığını anlamak zorunlu ise, Asya uygarlığını anlamak için önce Çin kültürünü anlamak son derece önemlidir.

Atatürk 1935 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde bir Sinoloji bölümünün kurulması ve Orta Asya Türk tarihi ve kültürü alanındaki araştırmaların başlatılması için dünyaca ünlü Alman Türkolog Prof. Dr. Annmarie von Gabain’i ülkemize davet etmiştir. Gabain, 1935-1937 yılları arasında bu kürsüden ayrıldıktan sonra ülkesine dönmüş, yerine bir diğer Alman Sinolog ve Sosyolog Prof. Dr. Wolfram Eberhard atanmıştır.³ Eberhard Türkiye’de kaldığı 1937-1948 yılları arasında toplam 155 araştırma yapmış olup bunların 70 tanesi Çin kaynakları temel alınarak yazılmış Türk tarihi, kültürü ve etnolojisine ait araştırmalardır. Bunların yanında Uzak Doğu, Çin tarihi, Çin folkloru, halk edebiyatı, Çin’de yaşayan azınlık milletlerin tarihleri ve yerel kültürler alanındaki çalışmalara da ağırlık vermiştir.

Prof. Dr. Eberhard, Sinoloji alanında pek çok akademik faaliyetin temelini atmıştır. Örneğin: 1938 yılında Sinoloji öğrencileri ve Uzak Doğu tarihi ile uğraşan bilim insanlarına kolaylık sağlamak için gazete ve kitaplarda yanlış olarak geçen Çince isimlerin doğru kullanımları için Almanca, İngilizce ve Fransızca karşılaştırmalı *Türk Alfabesinde Çince Heceler Transkripsiyonu*’nu hazırlamış, 1939 yılında Çince’ye yeni başlayanlar için Berlin Üniversitesi’nden Dr. Erich Hauer’in ders notlarından aynen aldığı “Klasik Çince’nin Kısa Bir Grameri”ni düzenlemiş, 1940 yılında soru-cevap şeklinde yazdığı “Müptediler İçin Sinoloji’nin En Mühim Vasıtalarına Methal”i, 1942 yılında “Çin’in Şimal Komşuları” adlı eserini, 1946 yılında ise daha çok Türk tarihinin ön plana çıkarıldığı *Çin Tarihi* ile *Sinoloji’ye Giriş* adlı çalışmalarını yayımlamıştır.

Sinoloji biliminin en önemli konuları arasında yer alan Çin edebiyatı alanında Türkiye’de başlıca çalışmaları Prof. Dr. Eberhard ile aşağıda çalışmalarından bahsedeceğimiz Prof. Dr. M. N. Özerdim yapmıştır. Prof. Dr. Eberhard’ın Çin edebiyatı alanında yaptığı çalışmalarda oldukça ayrıntılı bir

³ Aykut Kazancıgil, Prof. Dr. Wolfram Eberhard (1909-1989: Türkiye’deki Hayatı ve Çalışmaları İle İlgili Bir Deneme, Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Sanatı ve Kültürü, Prof. Dr. Nejat Diyarbakirli’ye Armağan, Ed: Y. Çoruhlu-N. Türkmen-A. Yılmaz, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2006, s. 152.

şekilde yapılan bu araştırmaların önemli bir kısmı günümüzde bile geçerliliğini yitirmemiştir. Bunlar arasında Prof. Dr. Eberhard'ın şu çalışmaları zikredilmelidir: *Çin Denemeleri*,⁴ *Çin Halk Hikayeleri*,⁵ *Çin Romanının Çin Hayatındaki Yeri*.⁶

Çin edebiyatına nüfuz edecek kadar Klasik ve Çağdaş Çince öğrenmenin zorluğu, Çin edebiyatı hakkında araştırma yapacak bilim insanlarına arkasında kurumsal bir desteğin olmaması gibi nedenlerle Çin edebiyatı araştırmalarına ilgi duyan akademisyenlerin sayısında artış sağlanamamış, dolayısıyla Türkiye'de, çeşitli batı ülkelerinde olduğu gibi güçlü bir Sinoloji geleneği oluşturulamamıştır. Bu özellik Sinoloji'nin Türk tarihini ilgilendiren çalışma alanları için de geçerlidir. Örneğin Türk tarihinin ilk dönemini oluşturan Hun devri hakkında 1981 yılında Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in yazdığı iki ciltlik bir araştırmadan başka kitap ölçüsünde o tarihten bu yana ikinci bir kitap daha kaleme alınmamıştır. Her ne kadar gerek Sinologlar ve gerekse Orta Asya Türk Tarihi ile meşgul olan Türk tarihçileri, Çin kaynakları ışığında mükemmel denebilecek doktora ve doçentlik tezi yazmış olsalar da bunlar kitap olarak basılıp bilim aleminin hizmetine sunulmadığı için arzu edilen geniş kitlelere ulaşamamıştır.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sinoloji Enstitüsü yayınları arasında çıkan "Sinoloji'ye Giriş"⁷ adlı eser Türkiye'de Sinoloji'nin görevlerini akademik bir dille açıkladıktan sonra Çin'de dil ve yazının gelişimi, Çin yazı işaretlerinin Latin alfabesi ile transkripsiyonu, Klasik Çince'nin kısa grameri gibi önemli konuları ayrıntılarıyla işlemiş, dolayısıyla Prof. Dr. Eberhard ülkemizde Sinoloji biliminin temellerini sağlam bir şekilde atmıştır, ne var ki,

sonra yetişen Sinologların, burada sözünü ettiğimiz türden eserlerin yazımına

⁴ Wolfram Eberhard, *Çin Denemeleri*, Almanca'dan Türkçe'ye Çev: Nusret Hızır, MEB Yayınları, Çin Klasikleri Serisi, Ankara 1942.

⁵ Wolfram Eberhard, *Çin Halk Hikayeleri*, Almanca'dan Türkçe'ye Çev: Hayrunnisa Boratav, MEB Yayınları, Çin Klasikleri Serisi, Ankara 1944.

⁶ Wolfram Eberhard, *Çin Romanının Çin Hayatındaki Yeri*, DTCF Dergisi, Sayı 3-4, 1945.

⁷ Wolfram Eberhard, *Sinolojiye Giriş*, Çev: İkbal Berk, DTCF Yayınları, No 54, Sinoloji Enstitüsü No 6, Pulhan Matbaası, İstanbul 1946.

önem vermemeleri ve ilgisizlikleri nedeniyle *Sinoloji'ye Giriş* adlı eser 1946 yılındaki haliyle günümüze kadar gelmiştir.

Her ne kadar ülkemizde Sinoloji'yi direkt olarak ilgilendiren pek fazla bir araştırma eseri yayınlanmasa da, Almanya, İngiltere, Fransa, Hollanda gibi batı ülkelerinde bu alanla ilgili olarak pek çok araştırmalar yayınlanmış ve Sinoloji ihtisas kütüphaneleri ve kitaplıkları kurulmuştur. Her ne kadar Prof. Dr. Eberhard'ın yukarıda sözünü ettiğimiz eseri yayınlandığı döneme göre yeni ve sağlam bilgiler içerse de, yeni elde edilen bilgiler ve yöntemlerin ışığında ülkemizde tekrar gözden geçirilerek Türk Sinologlarının değerlendirmeleriyle tekrar kaleme alınmalıdır. Çünkü Türk tarihi ve kültürü araştırmaları bakımından bu bilimin biz Türkler için önemi çok büyüktür. Zira batı dünyası Çin ile birkaç yüzyıl öncesinde tanışmışken bizim Çinlilerle 4000 yıldan fazla siyasi ve kültürel ilişkimiz mevcuttur, dolayısıyla bizlerin Sinoloji araştırmalarında en az batı ülkelerindeki seviyeyi yakalamamız gerekmektedir.

Prof. Dr. Eberhard'ın Türk Sinolojisi'ne bir diğer önemli katkısı da Çin tarih külliyatları ve çeşitli dönemlerde yazılmış ansiklopedik eserleri Ankara Üniversitesi'ne kazandırmasıdır. Halen bu üniversitenin kütüphanesinde yaklaşık olarak 10.000 adet Çince kitap mevcuttur. Ankara Üniversitesi'nden, çok eski bir Çince öğretim geçmişi olduğu için Pekin Yabancı Diller Üniversitesi ile Taiwan'daki Ulusal Zhengzhe Üniversitesi'ne ihtiyaç duyulduğu zamanlarda Türkçe eğitim vermek üzere öğretim üyeleri gönderilmektedir.

Çin araştırmalarının yapıldığı ülkemizdeki diğer bazı üniversitelerin kütüphanelerinde bulunan Çince kitap sayılarının sayısı maalesef ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktır. Her ne kadar Çin hükümeti bu üniversitelere zaman zaman kitap bağışında bulunsa da, üniversitelerde Çin ile ilgili araştırma yapılan birimlerde birinci elden kaynakların tamamının mevcut olması çok önemlidir. Örneğin Wenxian Tongkao ve Sifu Yuangui ülkemizde sadece bir üniversitede, *Tang Hui Yao* ise sadece Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde bulunmaktadır. Çin dili, edebiyatı, coğrafyası, sanatı, bilim tarihi ve pek çok alanda araştırmalar yapabilmek için gerekli ana kaynakların çok az bir kısmı üniversitelerimizde mevcuttur. Bu bakımdan Avrupa kütüphaneleri ve üniversiteleri oldukça ileri bir durumdadır. Örneğin Hollanda'daki Leiden Üniversitesi'nin sadece Sinoloji bölümünün kütüphane yetkilileri bize sahip oldukları kitap sayısının 2005 yılında 300.000 olduğu ifade etmiştir.

Türkiye'de yetişen ilk Türk Sinolog Prof. Dr. Muhaddere Nabi Özerdim, Prof. Eberhard ülkemizden ayrıldıktan sonra bölümün başına geçmiştir. Prof. Dr. Özerdim, Çin felsefesi, edebiyatı ve Orta Asya Türk Tarihi konularında pek çok araştırma yapmıştır. Örneğin Onun Meng Zi, Kong Zi ve Lao Zi gibi Çinli düşünürler hakkında yaptığı araştırmalar sayesinde, Türk okurları, Çin kültürünü direkt olarak birinci elden kaynaklar yoluyla tanıma imkânı bulmuştur. Türkiye'de Çince'den Türkçe'ye ilk çeviriyi Prof. Özerdim 1940 yılında yapmış, fakat Taiwanlı general Zhang Jiesheng'in *Çin'in Mukadderatı* adını taşıyan bu kitabın tercümesi yayınlanmamış, 1962 yılında ise Kong Zi'nin *Lun Yu* adlı eseri, Türkiye'de devlet klasikleri arasında yayınlanmıştır. Türk Sinologları içinde Çin edebiyatına en çok ilgi duyan bilim insanı olan Prof. Dr. Özerdim Shi Jing'den Seçmeler⁸ ve "Çin Şiirinden Örnekler"⁹ gibi makalelerinde, pek çok klasik Çin şiirinin Türkçe'ye tercümesini yapmıştır. Araştırmalarını daha çok kıta Çin ve Taiwan'da yapan Prof. Özerdim, Çin'de Türkiye ile ilgili yapılan araştırmaları da yakından takip ederek, tecrübelerini Türk bilim adamlarıyla paylaşmıştır.

Prof. Özerdim'in 1983 yılında emekli olmasıyla, onun yetiştirdiği Prof. Dr. Ahmet Rıza Bekin ve Prof. Dr. Pulat Otkan ise mesailerini daha çok Orta Asya siyasi ve kültür tarihine harcamışlardır. Prof. Dr. Bekin Xinjiang bölgesinin tarihinin araştırılmasına önem vermiş, 1981 yılında "İpek Yolu" adında bir kitap yayımlamış, Prof. Otkan ise Toba-wei dönemi hakkında akademik araştırmalar yapmıştır. Onlardan sonra yetişen Prof. Dr. Bülent Okay, Prof. Özerdim gibi hem Çin kültürü hem de Orta Asya Türk tarihi alanında çalışmalar yapmıştır.

Türkiye'de Kong Zi hakkında Çin kaynaklarına dayanılarak ilk eseri Prof. Dr. Okay yapmıştır. Dr. Tülay Çakmak da araştırma yelpazesini gayet geniş tutarak hem eski Türk kültür tarihi hem de Çin edebiyatı ve kültürü konularında Türk Sinolojisi'ne değerli katkılarda bulunmuşlardır. Yard. Doç. Dr. Tülay Çakmak, *Tang Dönemi Şiirleri ile Divanü Lugat-ı Türk'teki Manzum Parçaların Karşılaştırması* adında geniş kapsamlı bir doktora tezi yazarak, Sinoloji alanında büyük bir boşluğu doldurmuştur. Çin kültürü ve Türk kültürü

⁸ Muhaddere Nabi Özerdim, *Shih Ching'den (Şarkılar-Türküler Kitabı) Seçmeler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri Dergisi, Cilt II, Sayı 3, 1977.

⁹ Muhaddere Nabi Özerdim, *Çin Şiirinden Örnekler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri Dergisi, Cilt I, Sayı 4, 1970.

alanlarında Çince'yi büyük bir yetkinlikle kullanan Dr. Tülay Çakmak'ın yaptığı Sinolojik araştırmalar Türk araştırmacılarına çok değerli tespitlerde bulunmuştur. Örneğin, Türk akademisyenlerin Sinoloji ve tarih araştırmalarında büyük zorluklar çektiği bir nokta olan Hun döneminde kişi ve ünvanların Çin yazısı ile ifade edilmesi konusunda yaptığı bir araştırma¹⁰ ile Çinlilerin Han devrinde Hunlara karşı izledikleri sınır stratejileri hakkında orijinal bir çalışma ortaya koymuştur.¹¹ Çok genç yaşta aramızdan ayrılan Yard. Doç. Dr. Müesser Öztürk ise Çin kaynaklarına dayanarak Uygur kültürü ve Çin kültürü hakkında araştırmalar yapmıştır.

Yukarıda kısaca tanıtmaya çalıştığımız Sinologların yanında tarih araştırmalarında bulunan Türk bilim adamları da Türkiye'de Çin araştırmalarının gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır. Bu konuda ilk bahsedilecek şahsiyet Prof. Bahaeddin Ögel'dir. Prof. Eberhard'ın öğrencisi olan Prof. Dr. Ögel birinci elden Çince kaynakları kullanarak, Hunlar, Yüeciler, Wusunlar, Göktürkler, Kitanlar ve Uygurlar gibi Orta Asya'nın önemli topluluklarının tarihi hakkında derin araştırmalar yapmıştır. Prof. Dr. Ögel'in doktora tezi *Uygur Devleti'nin Kuruluşu*, doçentlik tezi ise *Liao Devrinden Önceki Kitanlar*'dır (1952). Prof. Dr. Ögel, Han döneminden başlayarak, çağdaş dönemlere kadar Orta Asya Türk Tarihi hakkında yazdığı pek çok makale yanında, büyük oranda Çin kaynaklarını kullanarak kaleme aldığı *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*¹², *Sino-Turcica: Cengiz Han ve Çin'deki Hanedanının Türk Müşavirleri*¹³, *İlk Töles Boyları Uygur Ting-ling ve Kao-ch'elar*¹⁴, gibi eserleri ile *Çin Kaynaklarına Göre Wusunlar ve Siyasi Sınırları Hakkında Bazı Problemler*¹⁵, *Büyük Hun Devletinin Kuruluşundan Önce Kuzey Çin'in*

¹⁰ Tülay Çakmak, *Hsiung-nu (Hun) Kişi Ad ve Ünvanlarının Eski Çince Yazı Çevrimi*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 21, Erzurum 2003.

¹¹ Tülay Çakmak, "Çin'in Han Hanedanlığı'nın Hsiung-nulara (Hun) Yönelik Sınır Stratejisi", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 22, Erzurum 2003.

¹² Bahaeddin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I-IP*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

¹³ Bahaeddin Ögel, "Sino-Turcica: Cengiz Han ve Çin'deki Hanedanının Türk Müşavirleri", Taipei, 1964.

¹⁴ Bahaeddin Ögel, *İlk Töles Boyları Uygur Ting-ling ve Kao-ch'elar*, Belleten, XII/48, 1948.

¹⁵ Bahaeddin Ögel, "Çin Kaynaklarına Göre Wusunlar ve Siyasi Sınırları Hakkında Bazı Problemler", DTCF Dergisi, IV/4, Eylül-Ekim 1948.

*Etnolojisi Hakkında*¹⁶ adlı kitapları alanında günümüzde bile Türkiye’de hala tek olma özelliklerini korumaktadırlar.

Prof. Özkan İzgi ağırlıklı olarak Çin kaynakları ışığında Uygur tarihi ve kültürünün araştırılmasına önem vermektedir. Prof. Özkan İzgi Wang yen-te’nin Seyahatnamesi’ni Türkçe’ye tercüme ederek kitap olarak yayımlamış, Prof. İzgi Wang yen-te ile ilgili eserini yayımlamakla kalmamış daha sonra yetiştirdiği tarihçilere Çinli seyyahların seyahatnameleri ile ilgili doktora tezleri yaptırmıştır. Tang döneminde yaşamış ünlü seyyah Xuan Zang’ın Seyahatnamesi ile ilgili bazı doktora tezleri hazırlatmıştır. Bunların yanında Song döneminde yaşamış Uygurlar hakkında değerli bilgiler veren Çinli seyyahlar hakkında da kısa fakat öz bilgiler içeren bir araştırma yayımlamıştır.¹⁷ Prof. İzgi araştırmalarının önemli bir bölümünü Çin kaynaklarına dayanarak Uygur kültür tarihinin araştırılmasına ayırmıştır. Örneğin *Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)*¹⁸ adlı çalışması ve *Çin İle Batı Arasında İpek Yolları (M.S.8. Yüzyıla kadar)*¹⁹ çalışmaları adlı günümüzde bile ilk olma özelliğini korumaktadır.

Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu da, Prof. Özkan İzgi gibi akademik çalışmalarını ağırlıklı olarak Uygur dönemine hasretmiştir. Büyük Uygur Hakanlığı²⁰, Kansu Uygurları²¹ ve genellikle Uygur Türkleri hakkında bilgiler veren Chen Cheng²², Gao Juhui²³, gibi Çinli seyyahların kayıtlarına dayanarak birçok çalışma yapmıştır. Prof. Dr. Çandarlıoğlu’nun Taiwan eyaletinin başkenti Taibei’de 1969 yılında toplanan Doğu Asya Altaistler Kongresi’ne

¹⁶ Bahaeddin Ögel, “*Büyük Hun Devletinin Kuruluşundan Önce Kuzey Çin’in Etnolojisi Hakkında*”, DTCF Dergisi, VII/4, Aralık 1949

¹⁷ Özkan İzgi, *Sung Devrinde Kao-ch’ang’dan Çin’e Giden Elçiler*, Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1975.

¹⁸ Özkan İzgi, *Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Sayı A. 17, Ankara 1987.

¹⁹ Özkan İzgi, *Çin İle Batı Arasındaki İpek Yolları (8. Yüzyıla Kadar)*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sayı 21 1984.

²⁰ Gülçin Çandarlıoğlu, *Büyük Uygur Hakanlığı*, Tarihte Türk Devletleri Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1987.

²¹ Gülçin Çandarlıoğlu, *Kansu Uygurları*, Tarihte Türk Devletleri Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1987.

²² Gülçin Çandarlıoğlu, *Orta Asya’da Timuriler, Çin’de Ming Münasebetleri Ch’en Ch’eng Elçilik Raporu*, Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995,

²³ Gülçin Çandarlıoğlu, *Kao Chü-hui Seyahatnamesi Hakkında Birkaç Söz*, V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 23-28 Eylül 1985, Cilt I, İstanbul 1986.

Çince olarak sunduğunu bildiğimiz “Türkiye’deki Sinoloji Çalışmaları” adlı bildiriye ulaşma olanağı bulamadığımızdan dolayı, bu çalışmanın içeriği hakkında bilgi edinemedik.

Öğrenimini Taiwan’da yapan Prof. Dr. Ayşe Onat araştırma alanı ağırlıklı olarak Çin kaynaklarına dayanarak Hun tarihi ve kültürünü seçmiştir. Prof. Dr. Ahmet Taşağıl, Sui ve Tang hanedanları dönemine ait Çin kaynakları ışığında daha çok Göktürklerin siyasi tarihinin araştırılmasına önem vermiştir. Öyle ki, Türkiye’de Göktürkler hakkında Çince kaynakları kullanarak ilk ve en ayrıntılı araştırmaları yapan ve bunları yayımlayan bilim adamı Prof. Dr. Ahmet Taşağıl olmuştur. Doktora tezi olarak yazdığı “Göktürkler” adlı ilk çalışmasından sonra da, bu konu ile ilgili iki kitap daha yayımlamış ve ülkemizde büyük bir boşluğu doldurmuştur. Prof. Dr. Taşağıl’ın zikredilmesi gereken bir diğer çalışması da birinci elden Çin kaynakları ışığında Kırgızların tarih sahnesine çıkmalarından 840 yılından öncesine kadar İncelediği Kırgızlar hakkında yazdığı oldukça kapsamlı bir makaledir.²⁴

Modern Türkiye’nin kurulduğundan bu yana, kültürel alanda yapılan en büyük hizmetlerden birisi, 1997 yılında başlatılan “Başlangıcından Günümüze Türk Dünyası Tarihi” adıyla başlatılan projedir. Bu proje kapsamında Türk tarihinin en eski kaynaklarını teşkil eden resmi Çin hanedan yıllıklarındaki Hun, Göktürk, Uygur gibi tarihin çeşitli devirlerinde yaşamış Türk toplulukları ile ilgili kayıtların Türkçe’ye tercüme edilmesi ve bu metinlerin Türk Sinolog ve tarihçileri tarafından değerlendirilmeleridir. Bu kapsamda çeşitli akademik komisyonlar oluşturulmuş ve ilk olarak 2004 yılında Prof. Dr. Ayşe Onat, Dr. Sema Orsoy ve Dr. Konuralp Ercilasun’dan oluşan kurul tarafından Han Hanedanı Tarihi’ndeki Hunlar kısmının tercümesi ve kapsamlı açıklaması Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanarak Türk bilim âleminin istifadesine sunulmuştur.

Bu proje kapsamında yapılan bir diğer önemli çalışma ise 2006 yılında Prof. Dr. İsenbike Togan, Gülnar Kara ve Cahide Baysal’dan oluşan kurul tarafından Eski Tang Hanedanı Tarihi içinde yer alan Göktürkler kısmının 194A bölümünün tamamı Türkçe’ye tercüme edilerek açıklamalı metin neşri yapılmıştır. Bu projede görev alan araştırmacılar daha sonra Chou Hanedanı ve Sui Hanedanı Tarihi içindeki Göktürk bölümlerinin de Türkçe’ye tercüme

²⁴ Ahmet Taşağıl, *Çin Kaynaklarına Göre 840 Yılından Önce Kırgızlar*, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 100, Şubat 1996.

edilerek yine Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanacağını ifade etmektedirler. Çinli Sinolog Liu Maicai’in kaleme aldığı Doğu Türkleri 2006 yılında Almanca’dan, Fransız Sinolog Edward Chavannes’ın yazdığı Batı Türkleri ise 2007 yılında Fransızca’dan Türkçe’ye tercüme edilmiştir. Gerek yukarıda sözünü ettiğimiz proje kapsamında Türkçe’ye çevrilen Han ve Tang yıllıklarının, gerekse Liu Maocai ve Edvard Chavannes’in eserlerinin Türkçe’ye çevrilmeleri Türkiye’de, Türk tarihi ve kültürü ile ilgili Çin kaynaklarına ilgiyi artırmış, Han ve Tang dönemi Türk tarihi alanında ayrıntılı ve doğru akademik bilgi edinmek isteyen araştırmacılar, bir noktaya kadar Sinologların yardımlarına muhtaç kalmadan Çin kaynaklarındaki pek çok kayıtlara ulaşma imkânına kavuşmuşlardır. Özellikle *Han Shu*²⁵ *Jiu Tang Shu*²⁶, *Batı Türkleri*²⁷ ve *Doğu Türkleri*²⁸ gibi bu dört eserin ülkemizde yayınlanmasından önce, Çince’ye vakıf olmayanlar, bu bilgilere ulaşmada çok zorluk çekiyorlar ve gereğinden fazla vakit harcıyorlardı.

Yukarıda kısaca değindiğimiz Han ve Tang dönemine ait kaynaklarla ilgili eserlerin tercüme edilmesi ve açıklanmaları sırasında, Çince imlerin transkripsiyonlarında Wade-Giles sistemi kullanılmıştır. Türkiye’de bu konuda bir birlik oluşmamıştır. Fakat, öğrenim ve araştırmalarını Çin Halk Cumhuriyeti’nde yapan Türk araştırmacılar Çince imleri transkrip ederken Pinyin Sistemi’ni, Taiwan’da araştırmalarını yapanlar ise Wade-Giles Sistemi’ni kullanmayı tercih etmektedirler.

Yukarıda sözü edilenler dışında, hikâyeler külliyyatında yayınlanan Çince’den tercüme edilmiş olanlar dışında, Türkiye’de direkt olarak Çince’den tercüme edilmiş roman gibi edebi eserler ile diğer alanlara ait Çince’den tercüme edilmiş herhangi bir eser bulunmamaktadır. Fakat, Modern Çin’in kurucusu Mao Zedong, ünlü askeri stratejist Sun Zi ve Sun Bin gibi tanınmış tarihi şahsiyetler ve onların kaleme aldıkları bazı eserler, Almanca, Fransızca ya da İngilizce nüshalarından Türkçe’ye tercüme edilmiştir. Her ne kadar sayıları çok fazla olmasa da son yıllarda Çin hakkında bu gibi kitapların batı dillerinden

²⁵ Ayşe Onat -Sema Orsoy-Konuralp Ercilasun, “*Han Hanedanlığı Tarihi-Hsiung-nu (Hun) Monografisi*”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004.

²⁶ İsenbike Togan-Gülнар Kara-Cahide Baysal, *Çin kaynaklarına Göre Türkler, Eski T’ang Tarihi (Chiu T’ang Shu)*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2006.

²⁷ Edouard Chavannes, *Batı Türkleri*, Çev: Mustafa Koç, Selenge Yayınları, İstanbul 2007.

²⁸ Liu Mau-tsai, *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, Çev: Ersel Kayaoğlu-Deniz Banoğlu, Selenge Yayınları, İstanbul 2006.

bile olsa Türkçe’ye tercüme edilmelerinin giderek artması, Türkiye’de Çin araştırmalarına ilginin arttığı ve bu alanda büyük bir ihtiyaç ve potansiyelin bulunduğunu göstermektedir. Aslına bakılırsa 4000 yıldan fazla bir süre komşuluk yapan Türk ve Çin milletinin kültürel alandaki ilişkileri şimdiki durumundan çok daha ileri olmalıdır diye düşünüyoruz.

Türkiye’de yukarıda sözü edilen Ankara Üniversitesi’nden başka Erciyes Üniversitesi, ile Fatih Üniversitesi’nde Çin Dili ve Edebiyatı bölümleri ve Okan Üniversitesi’nde ise Çince Mütercim-Tercümanlık bölümünde öğrencilere Çince alanında eğitim verilmektedir. Bu arada Ağustos 2009 tarihi itibarıyla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü bünyesinde de Çin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı kurulmuş, fakat henüz öğrenci almaya başlamamıştır. Okan Üniversitesi’nin Türkiye’de Çince Mütercim-Tercümanlık alanında ilk olarak faaliyetlerini başlatması, ileride Çin alanında çalışacak uzmanların artması bakımından büyük ümitler doğurmuştur. Bu üniversitelerden Fatih ile Okan Üniversitesi özel üniversiteler olup Erciyes Üniversitesi devlete bağlıdır.

Dünyada 50’den fazla ülkede bulunan Konfüçyüs Merkezi’nin Türkiye’de ilk olarak 2007 yılında Ankara’daki Orta Doğu Teknik Üniversitesi ile Çin hükümeti arasında yapılan anlaşmayla, kurulması kararlaştırılmıştır. Türkiye’de Çin dilini öğretmek, Konfüçyüs ve Çin kültürünü tanıtmak amacıyla kurulacak olan bu merkezde görev yapacak öğretmenler Çin’den gönderilecektir. Ayrıca 2008 yılında İstanbul’da bulunan Boğaziçi Üniversitesi ile Shanghai Üniversitesi arasında yapılan bir anlaşma ile bu üniversitede de bir Konfüçyüs Enstitüsü’nün kurulması hakkında mutabakata varılmış olup en kısa sürede faaliyetlerine başlayacağı belirtilmiştir. Her ne kadar Konfüçyüs merkezlerinin kurulduğu her iki Türk üniversitesi de teknik programların ağırlık verildiği kurumlar olsa da, Türkiye ile Çin’in kültürel bakımdan ilişkilerini ilerletmesi ve Türk insanının Çin’i daha yakından tanınması bakımından çok önem arz etmektedir.

Ankara’da bulunan Türkiye’nin en büyük kütüphanesi Milli Kütüphane’de bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla Çin hakkında, Türkçe yazılmış ya da İngilizce, Almanca Fransızca ve Rusça’dan tercüme edilmiş 350 kitap mevcuttur.

Türkiye ile Çin hükümetleri arasında ilk olarak 1983 yılında imzalanan Kültür Anlaşmaları çerçevesinde, taraflar her yıl beş araştırmacıyı bir yıl süre

ile araştırmalar yapmak üzere karşılıklı göndermeye başlamışlardır. Türkiye'de son yıllarda araştırma yapmak üzere Çin'e gitmek isteyen adaylar arasında sadece Sinoloji alanında çalışanlar değil, dil, tarih tıp, mühendislik bilimleri gibi sosyal ve teknik bilimler alanında araştırma yapanlar da yoğun ilgi göstermeye başlamıştır. İki ülkenin bu gibi anlaşmalar çerçevesinde daha fazla araştırmacı kabul etmeleri ve daha fazla uzman göndermeleri halinde, her iki ülkenin halklarını tanıyacak olması, bilim adamlarının karşı tarafın kültürü hakkında çok daha fazla bilgi sahibi olacakları ve bunların sonucunda, onların kendi uzmanlık alanlarında daha fazla eserler vermeleri sağlanabilecektir.

BİBLİYOGRAFYA

- CHAVANNES Edouard, *Batı Türkleri*, Çev: Mustafa Koç, Selenge Yayınları, İstanbul 2007.
- ÇAKMAK Tülay, *Hsiung-nu (Hun) Kişi Ad ve Unvanlarının Eski Çince Yazı Çevrimi*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 21, Erzurum 2003.
- ÇAKMAK Tülay, “Çin'in Han Hanedanlığı'nın Hsiung-nulara (Hun) Yönelik Sınır Stratejisi”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 22, Erzurum 2003.
- ÇANDARLIOĞLU Gülçin, *Büyük Uygur Hakanlığı*, Tarihte Türk Devletleri Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1987.
- ÇANDARLIOĞLU Gülçin, *Kansu Uygurları*, Tarihte Türk Devletleri Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1987.
- ÇANDARLIOĞLU Gülçin, *Kao Chü-hui Seyahatnamesi Hakkında Birkaç Söz*, V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 23-28 Eylül 1985, Cilt I, İstanbul 1986.
- ÇANDARLIOĞLU Gülçin, *Orta Asya'da Timuriler, Çin'de Ming Münasebetleri Ch'en Ch'eng Elçilik Raporu*, Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995.
- EBERHARD Wolfram, *Çin Denemeleri*, Almanca'dan Türkçe'ye Çev: Nusret Hızır, MEB Yayınları, Çin Klasikleri Serisi, Ankara 1942.
- EBERHARD Wolfram, *Çin Halk Hikayeleri*, Almanca'dan Türkçe'ye Çev: Hayrunnisa Boratav, MEB Yayınları, Çin Klasikleri Serisi, Ankara 1944.

- EBERHARD Wolfram, *Çin Romanının Çin Hayatındaki Yeri*, DTCF Dergisi, Sayı 3-4, 1945.
- EBERHARD Wolfram, *Sinolojiye Giriş*, Çev: İkbâl Berk, DTCF Yayınları, No 54, Sinoloji Enstitüsü No 6, Pulhan Matbaası, İstanbul 1946.
- İZGİ Özkan, *Çin İle Batı Arasındaki İpek Yolları (8. Yüzyıla Kadar)*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sayı 21 1984.
- İZGİ Özkan, *Sung Devrinde Kao-ch'ang'dan Çin'e Giden Elçiler*, Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1975.
- İZGİ Özkan, *Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Sayı A. 17, Ankara 1987.
- KAZANCIGİL Aykut, *Prof. Dr. Wolfram Eberhard (1909-1989: Türkiye'deki Hayatı ve Çalışmaları İle İlgili Bir Deneme*, Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Sanatı ve Kültürü, Prof. Dr. Nejat Diyarbakırlı'ya Armağan, Ed: Y. Çoruhlu-N. Türkmen-A. Yılmaz, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2006 (151-194).
- LIU Mau-tsai, *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, Çev: Ersel Kayaoğlu-Deniz Banoğlu, Selenge Yayınları, İstanbul 2006.
- ONAT Ayşe -Sema Orsoy-Konuralp Ercilasun, “*Han Hanedanlığı Tarihi-Hsiung-nu (Hun) Monografisi*”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004.
- ÖGEL Bahaeddin, “*Büyük Hun Devletinin Kuruluşundan Önce Kuzey Çin'in Etnolojisi Hakkında*”, DTCF Dergisi, VII/4, Aralık 1949
- ÖGEL Bahaeddin, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I-II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.
- ÖGEL Bahaeddin, “*Çin Kaynaklarına Göre Wusunlar ve Siyasi Sınırları Hakkında Bazı Problemler*”, DTCF Dergisi, IV/4, Eylül-Ekim 1948.
- ÖGEL Bahaeddin, *İlk Töles Boyları Uygur Ting-ling ve Kao-ch'elar*, Belleten, XII/48, 1948.
- ÖGEL Bahaeddin, “*Sino-Turcica: Cengiz Han ve Çin'deki Hanedanının Türk Müşavirleri*, Taipei, 1964.
- ÖZERDİM Muhaddere Nabi, *Çin Şiirinden Örnekler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri Dergisi, Cilt I, Sayı 4, 1970.

ÖZERDİM Muhaddere Nabi, *Shih Ching'den (Şarkılar-Türküler Kitabı) Seçmeler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri Dergisi, Cilt II, Sayı 3, 1977.

SARITAŞ Eyüp, “Çin’de Yapılan Arkeolojik Araştırma ve Kazılara Göre İslamiyet’ten Önce Türklerde Kültürel Hayat (En Eski Çağlardan IX. Yüzyılın Ortalarına Kadar)”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2005.

TAŞAĞIL Ahmet, *Çin Kaynaklarına Göre 840 Yılından Önce Kırgızlar*, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 100, Şubat 1996.

TOGAN İsenbike-Gülнар Kara-Cahide Baysal, *Çin Kaynaklarına Göre Türkler, Eski T’ang Tarihi (Chiu T’ang Shu)*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2006.